

STANJE I OGRANIČENJA EKONOMSKE MISLI U BOSNI I HERCEGOVINI

SITUATION AND LIMITATIONS TO ECONOMIC THOUGHT IN BOSNA AND HERCEGOVINA

Dr. Sci. Kadrija Hodžić, vanredni profesor
Ekonomski fakultet u Tuzli

Apstrakt. Autor elaborira marginaliziranost domaće ekonomske misli u njenom makroekonomskom izrazu i zaključuje da bosanskohercegovačka ekonomska misao znatno zaostaje za potrebama teorijskog propitivanja problema bosanskohercegovačkog „tržišnog društva“ u nastajanju! Kao uzroke navodi: razarajuće ratne prilike (1992-1995), nametnuti neoliberalni „idejni okvir“ tranzicijskog procesa, kao i akademske insuficijencije bosanskohercegovačkog društva (odsustvo političkog interesa za razvoj ekonomske misli, podijeljenost ekonomista na entitetske pragmatične potrebe i, naprosto, pragmatiska-mikroekonomska usmjerenost kao najlukrativniji oblik zanimanja ekonomista u politički nestabilnim vremenima, kakvi su danas na sceni u Bosni i Hercegovini).

Ključne riječi: Ekonomska misao BiH, tržišno društvo, neoliberalizam, neoklasika.

Abstract. Author has given a view of marginalization of domestic economic thoughts in it's macroeconomic expression. Aslo there is beeing concluded that bosnian economic thoughts are trailing behind needs for theoretic questioning of problems of bosnian „market society“ in it's development. As causes there are given: devastating war (1992 – 1995), imposed neoliberal frame of process of transition, as well as academin insufficiency of bosnina society (lack of political interest for development of economic thoughts, division of economists in pragmatic needs of entities, and pragmatic-macroeconomic direction as the most lucrative shape of activities of economists in policicaly unstabile times that are on scene in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Economic thought B&H, market society, neoliberalism, neoclassic

GDJE JE (MAKRO)EKONOMSKA MISAO BOSNE I HERCEGOVINE DANAS?

Opće je poznato da je ekonomska misao uvijek generalizacija općih ekonomskih i ideoloških uslova određenog vremena. Ekonomska nauka je najneposrednije povezana s privrednim i političkim životom koji joj daje oblik, ali i eksplicitnim ili implicitnim ideološkim interesima, koji je oblikuju prema svojim potrebama. Ekonomske ideje, kako je pokazao Keynes, doista usmjeravaju politiku, ali su te ideje, također, izdanci politike i ideologije kojima ona služi.

Polazeći od ovih i ovakvih opservacija o ekonomskim idejama kao „izrazitom proizvodu svoga vremena i mjesta,¹“ pokušaćemo u narednom tekstu elaborirati dio historijskih konkretizacija ovih opservacija na primjeru Bosne i Hercegovine, s pitanjima:

- (1) Koliki je uticaj domaće ekonomske misli na društvenu stvarnost?
- (2) Koliko smo daleko od diskusije o regulaciji u formi iznalaženja trećeg puta usmjerene tržišne privrede koju prati rasprava o najboljem obliku kapitalizma?

Na oba pitanja, nažalost, odgovori su poražavajući!

Domaća ekonomska nauka u svom makroekonomskom izrazu je potpuno marginalizirana (ona ostaje funkcionirajuća isključivo na razini pragmatске mikroekonomije), dok diskusija o najboljem obliku kapitalizma u Bosni i Hercegovini nikada nije ni započeta. Puni odgovor na oba prethodna pitanja, zapravo, bi glasilo: bosanskohercegovačka ekonomska misao znatno zaostaje za potrebama teorijskog propitivanja ekonomskih prilika i problema bosanskohercegovačkog „tržišnog društva“ u nastajanju!

Odveć je jasno da su na to uticale razarajuće ratne prilike (1992-1995), u kojima je diskontinuiran evolucionni tok domaće ekonomske misli od marksističke do neoklasične, na način na koji nije zabilježen u zemljama normalnog tranzicionog procesa većine drugih bivših socijalističkih zemalja. Ništa manje uticajni razlozi za ovo zaostajanje nisu ni nametnuti neoliberalni „idejni okvir“ tranzicijskog procesa, kao i akademske insuficijencije bosanskohercegovačkog društva (odsustvo političkog interesa za razvoj ekonomske misli, podijeljenost ekonomista na entitetske pragmatične potrebe i, naprosto, pragmatiska-mikroekonomska

¹ O čemu na više mjesta piše J. K. Galbrajt u svojoj knjizi *Economic in Perspective. A Critical History*, 1987.

usmjerenost kao najlukrativniji oblik zanimanja ekonomista u politički nestabilnim vremenima, kakvi su danas na sceni u Bosni i Hercegovini).

Rat u Bosni i Hercegovini je deklasirao (državne) ekonomske institute i znatno umanjio sposobnost ekonomskih fakulteta da kreiraju ekonomsku misao i utiču na formiranje ekonomske politike. Pad ugleda univerziteta s instaliranjem političkih struktura zaokupljenih nacionalnim „osvještavanjem“ samo je pridonio njihovoj marginalizaciji u društvu. Krajnji nehat političara i njihova neodgovornost za upotrebu makroekonomskog znanja vidljivi su već pri uvidu u kadrovske kapacitete svih dosadašnjih vlada (kako na nivou entiteta tako i na nivou Vijeća ministara BiH): nijedna od ovih vlada ne samo da nije imala makroekonomske u svojim (političkim) sastavima, već su i njihovi savjetnički timovi, kao po pravilu, sastavljeni mimo stručnjaka iz makroekonomske oblasti.

Doduše, „teren“ za teorijsko djelovanje univerzitetima je izbijen gotovim i nametnutim receptima vođenja tranzicijskog procesa i ekonomske gradnje „tržišnog društva“. Naime, nakon višedecenijske dominacije marksističke ekonomske misli (od 1945. dok kraja 80-ih godina prošlog stoljeća) „idejno vodstvo“ je od druge polovine 90-ih godina prošlog stoljeća preuzela neoklasična (neoliberalna) škola, koju su donijeli predstavnici onoga što u Bosni i Hercegovini nazivamo „međunarodna zajednica“, prije svega IMF i Svjetska banka.

Posljedice su: nekritički uvoz i primjena gotovih neoklasičnih rješenja i nagla westernizacija nastavnih planova i programa (izbacivanje predmeta „Politička ekonomija“ dominacija nastavnih predmeta s menadžerskim prefiksom – npr. „Menadžment“, „Strateški menadžment“, „Operativni menadžment“, „Finansijski menadžment“ i sl.).

U odsustvu razvoja i poticaja domaće ekonomske misli preovladavajuća (neoliberalna) receptura ekonomske tranzicije u Bosni i Hercegovini označena je od strane usamljenih kritičara kao:² Tečerizam + Monetizam + Privatizacija + Dogmatizam. Nekritičko povjerenje u brzo otvaranje tržišta, pohranjeno *Cousovom teoremom* (1937) o efikasnosti tržišta za koje je dovoljna privatna svojina, otvorilo je prejaki optimizam kada su u pitanju očekujući efekti liberalne ekonomije.

Otuda su rasprave domaćih ekonomista više upravljane ka ekonomsko-političkim pristupima i temama, a neznatno ka fundamentalnim teorijskim istraživanjima. Najviše je zastupljena rasprava o privatizaciji, ali više kao kritika politike njenog provođenja i neispunjenih socio-ekonomskih očekivanja od privatizacije nego kao kritičko propitivanje konstituiranja „tržišnog društva“ i privatizacije kao (ideološkog) projekta neoliberalne ekonomije.

IDEJNA RAZILAŽENJA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH EKONOMISTA

Ako bi se siromašna domaća (makro)ekonomska misao pokušala koliko-toliko strukturirati, mogle bi se prepoznati tri grupacije ekonomista:

(1) Prva, pronsirano neoliberalna, koja smatra da liberalne doktrine tržišne privrede jesu s jedne strane, najpoželjniji okvir za izgradnju tržišnog društva, a s druge najefikasnija protuteža marksističkom ekonomskom učenju i predhodnom socijalističkom ekonomskom sistemu. Ovdje spadaju Zlatko Hurtić, glavni savjetnik Vijeća ministara BiH, kao i profesori: Hasan Muratović, Slaviša Raković, Meho Bašić, Aleksa Milojević i Jadranko Prlić.³ Grupa zastupa šok-terapijski pristup u tranzicijskom procesu Bosne i Hercegovine (brza privatizacija i razgradnja velikih, poslovnih sistema; izlaganje domaće privrede «pozitivnim uticajima svjetskog tržišta», oslanjanje na mala i srednja preduzeća kao novu paradigmu ekonomskog razvoja). Ovdje bi se mogla pridružiti i umjerenija grupacija, među sobom raznorodnih, liberalnih ekonomista u kojoj su: Stijepo Andrijić⁴, Rajko Tomaš, Ante Domazet, Nikola Grabovac i Marko Beroš.

² D. Stojanov, *Understanding B & H Reform*, Serbia and Montenegro on the Road to the European Union, Beograd, Conference Proceedings, 2003.

³ Grupa se može reprezentovati s sljedećima radovima: M. Bašić, *Ekonomija* (2005) i *Srednjoročna razvojna strategija BiH - PRSP* (2003), čiji je voditelj Z. Hurtić.

⁴ Karakteristično je zalaganje za oprezno, ali brzo “vlasničko utemeljenje društvene imovine” kao idejnog okvira za građansko dioničarstvo Stijepa Andrijića sa saradnicima u zborniku *Vlasničko utemeljenje društvene imovine* (1996).

(2) Druga grupacija ekonomista je kritična prema primjeni gotovih neoliberalnih recepata u nepripremljenoj zemlji kakva je Bosna i Hercegovina: Dragoljub Stojanov, Esad Bilogorac, Dušan Jakšić, Žarko Papić, Kadrija Hodžić, Fikret Čaušević.⁵ Ovu grupu je neoliberal Meho Bašić (ovim redom) u dnevnom listu «Oslobođenje» (2006) označio «bosanskohercegovačkim kejnzijsancima». Ekonomisti ove grupe zastupaju gradualistička viđenja tranzicionog procesa u Bosni i Hercegovini i na tragu su kritičkih opservacija nobelovca Josefa Stiglitz, po kome su lekcije izvedene iz neoliberalnog projekta tranzicije «tek običan eksperiment za koji ne postoji naučno utemeljen koncept.» Od dijelova ekonomske politike najviše je kritikovana (reducirana) makroekonomska stabilnost, isključivo, svedena na vještačku monetarnu stabilnost. Ovoj grupi pripadaju još i: Boris Tihi, Bajro Golić, Mirsad Kikanović, Hamid Alibašić, te Mladen Ivanić do ulaska u političku vlast (od kada prešutno prihvata neoliberalne stavove).

(3) I treća je grupacija posmatrača, koja je i najbrojnija, preokupirana pitanjima koja su izvan spornih područja u domaćoj ekonomskoj misli, i ne učestvuje kako u teorijskim raspravama unutar političke ekonomije Bosne i Hercegovine, tako ni u opservacijama aktuelnog sukoba ekonomskih škola u svijetu uopće.

PREOVLADUJUĆA NEOKLASIKA

Nametnuto prisustvo neoliberalne ekonomske teorije, što se na akademskom nivou izrazilo potpunom zamjenom *Političke ekonomije* Economicsom,⁶ odredilo je idejni okvir za bosanskohercegovačku ekonomiju. iz ratne ekonomije u liberalizam

Ekonomske tranzicije bivših socijalističkih zemalja, tim prije i Bosne i Hercegovine s obzirom na dominantni utjecaj međunarodnih institucija, vode se prema receptima neoklasične ekonomije. Ove se politike baziraju na mjerama: ortodoksno-restriktivne, monetarne i čvrste fiskalne politike (kao principa klasičnog monetarizma); jačanja konkurentnosti (prihvatanjem vanjske konkurentnosti i koncepta “malih otvorenih ekonomija”) putem liberalizacije cijena, demonopolizacije, te brze privatizacije. Jednom riječju, s naglaskom na slobodno tržište i slobodno formiranje cijena, spoljno-trgovinsku liberalizaciju i smanjivanje uloge države u ekonomiji.

Prevladavanje *Economisca* otvara put (neoliberalnoj) ekonomskoj teoriji da svoje tumačenje tržišnog mehanizma pretvori u ideologiju, te da se određene ekonomske (npr. makroekonomska stabilnost) i civilizacijske pretpostavke (demokratija) za blagostanje društva pretvore u ciljeve same za sebe.

U Bosni i Hercegovini, npr., nikada nije do kraja odgovoreno (niti o tome ima historijskih pouka) kako se iz ratne ekonomije direktno prelazi u (neo)liberalizam, niti da li je (suviše) demokratska vlada sreća po sebi. Demokratija je samo sredstvo koje se može mudro koristiti da bi se osiguralo blagostanje, što je jasno poput pitanja: da li čovjek treba da živi da bi radio ili treba da radi da bi živio?

U nastavku primjenu neoklasičnih postulata ekonomskog razvoja ilustrovati primjerom makroekonomske stabilizacije.

Naime, u ekonomskim uvjetima koji su karakterizirali početak tranzicijskog procesa u bivšim socijalističkim zemljama, makroekonomska stabilnost se pokazala kao nužan preduvjet za radikalne sistemske promjene, ali i nedovoljan zbog zaostajanja potpunijih institucionalnih promjena.⁷ S forsiranjem stabilizacije (u Bosni i

⁵ Reprezentativni radovi ove grupe su: D. Stojanov, *Ekonomija i podjela* (2000) i *Međunarodne finansije* (2002), K. Hodžić, *(Re)privatizacija i globalizacija* (2003).

⁶ Predmet *Politička ekonomija* je zamjenjen sa predmetom *Osnovi ekonomije* (ili *Uvod u ekonomiju*), koji se strukturira, uglavnom, po američkom udžbeniku *Economics* (Ekonomika) autora A.P. Samuelson & W. Nordhausa, čiji je cilj «dati pregled ekonomike». Udžbenik slijedi neoklasični pristup i «ekonomiku» neoklasične sinteze, pri čemu «ostaju, međutim, činjenice: a) da ovaj udžbenik opisuje prije svega američku ekonomiju i njezine institucije, a ne ekonomiju zemalja u tranziciji, kojima pripadaju Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Slovenija i slične zemlje; b) da je namijenjen prije svega američkim studentima i c) da prikazuje jedan 'američki pogled' na američku i svjetsku ekonomiju.» Vid. S. Polovina, Đ. Medić, *Osnove ekonomije*, Zagreb, 2002, str. 8.

⁷ Ekonomsko iskustvo jugoistočne Evrope iz devedesetih pokazuje da do rasta ne dolazi bez makroekonomske stabilnosti koja je izgrađena na fiskalnom i monetarnom ublažavanju, ali i da sam rast nije dovoljan za smanjenje siromaštva ako nije fokusiran na socijalnu politiku i jačanje sposobnosti države da uključi marginalizirane grupa u ekonomski rast. Vid. B. Slay, Uvodna riječ na Balkanskom Forumu za siromaštvo, Badem, 29. oktobar 2002.

Hercegovini još u njenoj reduciranoj formi) i kratkoročnih razvojnih efekata, te s gotovo isključivo forsiranom kvantitativnom stranom brze vlasničke transformacije, nastanak i razvoj kapitalizma u zemljama CEE i nije mogao, kako se izrazio *Sekretery of the UN Economic Commission for Europe*, a da ne bude “brz...nezreo...i problematičan.”⁸ Rezultat je primjene neoliberalnog modela ekonomskog razvoja, kakav je *Washingtonskim konsensusom* instaliran u tranzicijske pakete i ekonomske politike zemalja CEE.

Svaka makroekonomska stabilnost je krhka ako nema i dinamiziranje ekonomije, odnosno razvoja na pretpostavkama povoljnog okruženja za preduzetnike i zaštite svojinskih prava. Otklanjanje postojećih prepreka i posticanje ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini predstavlja ujedno ispunjavanje preduslova za prilagođavanje i pristupanje EU. Otuda slijedi nužnost prevođenja bosanskohercegovačke privrede na višu stopu rasta uz istovremeno obezbjeđenje osnovnih srazmjera između makroekonomskih agregata.

Da bi se učinio ovaj korak, prethodno valja ostvariti prelazne, intermedijarne ciljeve: nisku inflaciju, stabilan valutni kurs i finansijsku stabilizaciju, koji treba da obezbjede stalan rast GDP i životnog standarda, što su preduslovi za buduće uključivanje u EU. Izolovano postignuta prva dva intermedijalna cilja pokazuju da je bosanskohercegovačka postratna makroekonomska stabilnost konstantno reducirana na monetarni sektor.

Ovakav obrazac koji je u Bosni i Hercegovini doslovno nametnula sveprisutna međurodna zajednica, proizveo je etabliranje makroekonomske stabilizacije kao cilja tranzicije, a ne njene prve pretpostavke. To je dovelo da u BiH egzistira kvazi makroekonomska stabilnost i umjetna makroekonomska ravnoteža u kojoj su niska inflacija i stabilan tečaj ostvareni uz cijenu visoke nezaposlenosti (u BiH registrirana stopa nezaposlenosti iznosi čak 44,6 %) i deficita platne bilance.

Uz Rusiju iz prve polovine devedestih godina, Bosna i Hercegovina je gotovo jedinstven slučaj u kome je sveprisutna međunarodna zajednica doslovno primjenila koncept *Washingtonskog konsenzusa*, i to u njegovoj gotovo rudimentarnoj formi. Uz aksiomatsko stajalište da je makroekonomska stabilnost preduslov održivog ekonomskog razvoja, primjena ovog koncepta, međutim, dobro je doprinijela uspostavljanju kvazi makroekonomske ravnoteže u zemlji (s najvećom registriranom stopom nezaposlenosti u Evropi). Iako su bosanskohercegovačku makroekonomsku stabilnost i ekonomski razvoj eksplicite priječili permanentna politička neusaglašenost i divergencije o ekonomskoj reintegraciji države, nedostatak znanja makroekonomskog menadžmenta i neizgrađenost efikasnih, pa i institucija uopće, implicitna slabost proizilazila je iz nesporazuma da se načela *Washingtonskog konsenzusa*, izvedena iz odlika snažne države, primjene na slabu državu kakva je daytonska BiH.

Zaboravljeno je da po *Okunovom zakonu* (1964), procenat sniženja nezaposlenosti doprinosi porastu GDP za 2%, te da porast zaposlenosti dovodi do porasta produktivnosti rada i shodno tome se efekti zaposlenosti kumuliraju na rast GDP. Dakle, procenat nezaposlenosti doprinosi porastu GDP-a! Okunov zakon doveo je do općeg prihvatanja *aktivne* stabilizacije ekonomske politike koja je postala ključ koji je otvorio vrata ekspanziji svjetske privrede u (keynesijanskim) 1960-im godinama. U tome smislu, poznata ekonomistkinja Joan Robinson je smatrala da je svaki cilj ekonomske politike koji zagovara nezaposlenost veću od 2% neumjestan, a sir R. Harrod je zagovarao stopu nezaposlenosti od 0%.

U Bosni i Hercegovini je razmišljano na sljedeći način: privatizacija će dovesti do porasta ekonomske efikasnosti, a zahvaljujući njoj će na dugi rok i zaposlenost porasti. To je tzv. *trickle down* efekat, koji prema pravilu ne funkcioniра. Osim toga, kako je pisao Keynes, na dugi rok svi smo mrtvi.

Neuspjeh reformi u neprilagođenim uslovima, kako su se kritičari⁹ izjasnili, logička je posljedica “nerazumijevanja osnova tržišne privrede i osnova institucionalnih reformi”. Ovakav pristup, s jedne strane,

⁸ *Five Years of Reform. A Brief Retrospective*, IDS Bulletin, Vol. 29, No. 3, 1998. str. 10.

⁹ Naročito: J. Stiglitz (*Beyond the Washington Consensus*, “Transition”, vol. 9, No. 3, The World Bank, 1988; *More instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post- Washington Consensus*, The 1998 WIDER Lecture, 7 januar, 1998, Mimeo, Helsinki; *Reforma? Ten Years of the Transition*, The World Bank, Washington D.C., 28-30 april, 1998) i G.Z. Kolodko, *Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant*, “Transition”, vol. 9, No. 3, The World Bank, 1998; *Globalization and Catching-UP: From Recession to Growth in Transition Economies*, IMF Working Paper, 2000; *Ten Years of Postsocialist Transition: the Lessons for Policy Reforms*, The World Bank Development Research Group, Washington D.C., 1999.

proizlazi iz “pretjeranog oslanjanja na školske neoklasične modele ekonomije”, koje sveopšte liberalizacije i privatizaciju shvataju “kao znak uspjeha”, a ne kao “sredstvo za postizanje razvojnih perspektiva”. I, s druge strane, reduciranja ekonomskog neoliberalizma na mali broj instrumenata (makroekonomska stabilnost, liberalizacija trgovine i cijena s otvorenom ekonomijom i privatizacija), kojima će se ekspresno kreirati tržište, koje će ubrzo izvršiti preraspodjelu dobara i dodijeliti ih efikasnim vlasnicima. Shodno Stiglitzevim analizama, model zapostavlja upute neoklasične teorije po kojoj su za funkcioniranje tržišne privrede (u smislu *Pareto efikasnosti*) jednako neophodni konkurencija i privatno vlasništvo. Shok terapijski prenos (distribucija) državne svojine je lako izvodljiv, ali takva privatizacija ne doprinosi stvaranju osnova tržišne ekonomije. Otuda, “to što privatizacija nije uspjela da udari temelje tržišnoj ekonomiji nije slučajnost, već logična posljedica načina na koji je ona sprovedena.”

Krajnji ishod ovakvog pristupa, kako je i ukazivala kritička misao, a što je i ispoljeno u slučaju Bosne i Hercegovine, je sljedeći:

- (1) “privatno tržište, bez adekvane institucionalne strukture, može dati podsticaj jedino procesu rasprodaje državne imovine”,
- (2) ako se tržišta prebrzo otvaraju za konkurenciju, prije nego što se uspostave snažne finansijske institucije, postojeća zaposlenost će biti dalje produbljivana,
- (3) Politike na kojima počiva *Washingtonski konsensus* mogu osigurati jedino kratkoročnu stabilnost, ali ne i dugoročan rast.

Nasuprot ovome, stav Svjetske Banke o modelu makroekonomske politike u Bosni i Hercegovini govori o njenom pozitivnom učinku po konsolidaciju stabilnosti Bosne i Hercegovine, budući da je utemeljila stabilnost cijena i kursnih stopa na strogom poštovanju režima *Currency boarda*. Na prethodne kritike donekle se priznaje da ovakve makroekonomske politike “možda u pretjeranoj formi ograničavaju potencijale Bosne i Hercegovine”, ali da “nastavak usmjerenja na održavanje stabilnosti predstavlja najbolju opciju za promociju konkurentnosti i održiv rast u srednjoročnom periodu.” Usto, ovdje se tvrdi da će ovakvom makroekonomskom politikom ograničavanje potencijala ekonomije Bosne i Hercegovine biti riješeno “ubrzavanjem ključnih strukturnih reformi, uključujući unapređenje poslovnog okruženja i povećavanje stepena fleksibilnosti tržišta rada.”¹⁰

Međutim, ono što se ovdje previda je da je za ostvarivanje dugoročnog rasta, kako tvrdi Stiglitz, neophodno obezbijediti *funkcioniranje* (kompletnog – dopuna KH) *tržišta*, što zahtijeva mnogo više od niske inflacije i brze privatizacije. Za ovo je potrebna snažna finansijska regulativa, konkurentnost i podsticaj transfera tehnologije, uz transparentnost cjelokupnog tranzicionog procesa.¹¹ Formiranje *Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu* (1999), nastavak je, implicitnog, priznanja o neuspjehu pojedinačnih tranzicija u zemljama jugoistočne Evrope.

UNUTRAŠNJE INSUFICIJENCIJE

Zaostajanje ekonomske misli u Bosni i Hercegovini u posljednjem desetljeću duguje i sljedećim insuficijencijama bosanskog društva: nedostatku političke volje za aktiviranje domaće ekonomske misli, nedostatku makroekonomskog znanja uopće, i Daytonsko ustrojstvo Bosne i Hercegovine..

Nedostatak političke volje za razvoj ekonomske misli vidan je na svakom koraku djelovanja struktura vlasti: od toga da nema makroekonomista kao vladinih savjetnika, do toga da makroekonomisti nisu vodili PRSP – *Srednjoročnu razvojnu strategiju BiH* kao dosada jedinu rađenu na nivou Bosne i Hercegovine. Neangažiranost domaćeg makroekonomskog znanja kompenziran je funkcioniranjem međunarodnih subjekata. Transfer ekonomskog znanja vršen je izvana kroz prisustvo ekonomskih stručnjaka i Svjetske banke i raznih međunarodnih agencija, što je, međutim, zbog nepoznavanja domaćih prilika i donijetih gotovih neoklasičnih recepata, ali i prisustvo domaćeg «đavolskog kruga etniciteta» ne samo da je dalo daleko lošije razvojne rezultate od očekivanih, već i samu održivost Bosne i Hercegovine učinilo upitnom.

¹⁰ *Bosnia and Herzegovina, Country Economic Memorandum*, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, The World Bank, May 2005, str. 1-2.

¹¹ J. Stiglitz, *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, The 998 WIDER Lecture, January 7, Helsinki, 1998, str. 20.

Ovim uslovljeno zaostajanje domaće ekonomske misli odredilo je tranzicioni proces na način koji ćemo izložiti u narednom tekstu.

Iako se, naime, tranzicioni paket za Bosnu i Hercegovinu formalizuje u čitavom kompleksu svedruštenog preobražaja, on se - što deriviran iz globalističko-obavezujućeg neoliberalnog "pogleda na svijet", što povjeren za realizaciju vlasti iz "đavolskog kruga etniciteta", institucionalizirano Daytonskim sporazumom, karakterizira: (1) političkim organizovanjem na temelju etničkog i konfesionalnog pripadanja, i (2) redukovanjem tranzicionog procesa na svoju ekonomsku komponentu.

Za jedan broja domaćih kritičara, ovakvo političko organizovanje je prepreka političke demokratije i funkcije društvenog sklada i u funkciji je proizvođenja društvenih napetosti, konflikata i destrukcije.¹²

Daytonski sporazum umanjuje predmet bavljenja makroekonomistima budući da nedefiniran politički sistem i politička organizacija države, odsustvo infrastrukture tržišne privrede (tržišne institucije i privatizacija: dvije berze, tri metoda privatizacije, tri tržišta kapitala, velika državna preduzeća prelomljena prema nacionalnim osnovama, te su umjesto da postanu TNK postala jednonacionalne firme, odsustvo jasne koncepcije razvoja zemlje, odsustvo jedinstvenog tržišta (prije 2000. se govorilo o izvozu u izvozu iz entiteta u entitet?), nizak socijalni kapital i odsustvo povjerenje u budućnost zemlje... U takvim (ne)prilikama nema prostora za makroekonomskim strategijama zemlje i diskusijama na ovu, budući da se nema o čemu diskutovati!

Bez prisustva domaće makroekonomske misli, a na neoliberalnim premisama i pretpostavkama stabilnog makroekonomskog okruženja i lokalne makroekonomske stabilnosti su zasnovana optimistička očekivanja od globalizacije. Prema ovakvim očekivanjima će najveću korist od globalizacije imati zemlje koje brzo prilagode strukturu i ekonomsku politiku i prihvate međunarodnu konkurentnost i otvorenost svojih privreda.

Za Bosnu i Hercegovinu, zemlju "specifičnih specifičnosti"¹³, međutim, ovakav paket kombinovan sa generalnom makroekonomskom i političkom nestabilnošću ne samo da teško može ostvariti ambijent za ekonomski razvoj, već se i samo održavanje države Bosne i Hercegovine čini delikatnim i gotovo nerješivim problemom, naravno ako se Bosna i Hercegovina prepusti "svojim" etnonacionalnim strategijama. Danas dominantni, globalni neoliberalizam predstavlja ograničen garant obuzdavanja nacionalizma. Historijski primjeri pokazuju čak izvjestan podsticaj nacionalističkih ideologija, pogotovo onda kada se u uslovima nacionalne ili regionalne homogenizacije kapitala uvećava prostor za širenje nacionalističkih ideja i militarističke politike.

Integrisanost u međunarodne ekonomske tokove podrazumijeva održivi ekonomski sistem, potpunu zakonodavnu i institucionalnu harmonizaciju sa razvijenim zemljama, posebno Evropskom unijom. Bosanskohercegovačka ekonomska obnova i budući razvoj su teško ostvarivi u okviru postojećeg ekonomskog i političkog sistema. Štaviše, njegova reprodukcija vodi u autarhiju. Visoke postratne stope privrednog rasta (prosječno u prve tri postratne godine 39%, u zadnjim godinama 6,0-6,5%), uz napomenu da su eksperti Međunarodne krizne grupe izračunali negativnu stopu rasta od -1% spram unijetog kapitala iz projekata međunarodne pomoći, nisu dovoljan uvjet za obezbjeđenje održivog ekonomskog razvoja.¹⁴

Prema kompromisu nacionalnih elita u Daytonu, u kome se očigledno nije puno razmišljalo o ekonomiji, od Bosne i Hercegovine je napravljena labava unija, koja na raspolaganju nema ni jedan instrument makroekonomskog upravljanja privredom. Ovakva državna konstitucija očituje: nedefinisanu političku vlast države Bosne i Hercegovine, nejedinstven ekonomski prostor i otežan slobodan tok kapitala i roba, nejedinstvenu ekonomsku legislativu. Unaprijed zadana i rigidna makroekonomska ograničenja onemogućava uobličavanje vizije budućeg ekonomskog sistema, što uz prethodno uvođenje pojedinih parametara u makroekonomsku politiku (npr., funkcioniranje *Currency boarda*) uvodi dodatna ograničenja u

¹² S. Kukić, *Bosanskohercegovački apsurdi kao brana uključivanju u zajednicu demokratskih društava*, zbornik: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije, Sarajevo, 2001.

¹³ Stojanov, Dragoljub, *The elements of an alternative development strategies for transition economies*, "Tranzicija", 1999, br. 2-3.

¹⁴ International Crisis Group Bosnia (1999), *Whu Will No One Invest in Bosnia and Herzegovina*, 21/04.

proces tranzicije, napose privatizacije kojoj se uz sve to pristupa izvan konteksta ukupne tranzicije ekonomskog sistema (procesu privatizacije se dodjeljuju ciljeve i zadatke koji prevazilaze standardno poimanje pojma privatizacije, sa mnogim nepovoljnim implikacijama - reduciranje ciljeva, komplikovanost procesa i sl.).

Konzekvenca antagoniziranih bosanskohercegovačkih političkonacionalnih unifikacija je zahtjev za nacionalnim tržištima, što je podržano ekonomskotranziციjskim zakonodavstvom, koje, između ostalog, u krajnjoj istanci svodi tranziciju na *etničke privatizacije*. Naime, bosanskohercegovački entiteti (FBiH i RS), usto i Distrikt Brčko, promoviraju sasvim nekompatibilna tri modela privatizacije i ekonomske politike, što vodi fragmentaciji ekonomskog prostora BiH, formiranju različitih tržišta kapitala i tržišta rada, nejednakoj strukturi kapitala, nejedinstvenom vrednovanju i prenosu kapitala, itd. To usporava reforme u zemlji, stavlja građane u nejednak položaj i čini formalni dokaz za nemogućnost uspostavljanja tržišne privrede na ovim prostorima. Entitetske podjele geografski razdvajaju tržište rada, tako da se izgubljena i novootvorena radna mjesta prostorno i ne mogu poklapati. Stoga, kao ishod tranzicionog zakonodavnog paketa, nezaposlenost u Bosni i Hercegovini pored cikličnog, strukturnog i frikcionog ima i politička obilježja. Etničke privatizacije i nezaposlenost, dakle, direktno rasturaju političko biće BiH, i to onemogućavanjem povratka ljudi u svoje domove i radna mjesta, kao i onemogućavanjem jednakog tretmana građana u postupku privatizacije.

Usto, koncepcija privrednog razvoja, koja se mora slijediti prateći Dayton i smjernice Međunarodne zajednice na jednoj, te nedostatak kapitala na drugoj strani, odstranjuju iz igre mogućnost izgradnje privrednog prosperiteta na velikim firmama i privrednim djelatnostima koje su do sada bile ne samo nositelji razvoja već i koheziona snaga: u prvom redu je to namjenska industrija sa mrežom kapaciteta na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, a u drugom su to veliki poslovni sistemi (crna i obojena metalurgija, hemijska industrija, energetski kompleks) čiji su pogoni, sirovinski i distributivni kanali bili integrirani u gotovo svaki dio predratne Bosne i Hercegovine. Prema do sada izvršenim analizama donacijskih i ino kreditnih ulaganja, izostalo je ozbiljnije investiranje u preduzeća u državnoj svojini i to na zahtjev predstavnika međunarodne zajednice koji insistiraju na bržem provođenju makroekonomskih reformi i razvoju zasnovanom na paradigmi privatnih SME.

Politički specifikum "viška historije" (W. Churchill) usložen je, dakle, problemima neefikasnih ekonomskih reformi, budući da nije pronađen potpuni odgovor na pitanje kako sprovesti rapidnu tranziciju od bivših socijalističkih privreda u otvorene privrede, što u slučaju BiH biva još usloženije prikazanim "specifičnim specifičnostima."

LITERATURA:

1. Andrijić, S., red. (1996), *Vlasničko utemeljenje društvene imovine*, Mostar.
2. Bašić, M. (2005), *Ekonomija u BiH*, Sarajevo.
3. Bašić, M. (2004), *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet Sarajevo.
4. *Bosnia and Herzegovina, Country Economic Memorandum*, Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region, The World Bank, May 2005.
5. *Five Years of Reform. A Brief Retrospective* (1998), IDS Bulletin, Vol. 29, No. 3.
6. Galbrajt, J.K. (1995), *Ekonomija u perspektivi*, MATE, Zagreb.
7. International Crisis Group Bosnia (1999), *Whu Will No One Invest in Bosnia and Herzegovina*, 21/04.
8. Hodžić, K. (2003) *(Re)privatizacija i globalizacija*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo.
9. Kolodko, G.Z. (1998), *Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant*, "Transition", vol. 9, No. 3, The World Bank.
10. Kolodko, G.Z. (1999), *Ten Years of Postsocialist Transition: the Lessons for Policy Reforms*, The World Bank Development Research Group, Washington D.C.
11. Kukić, S. (2001), *Bosankohercegovački apsurdni kao brana uključivanju u zajednicu demokratskih društava*, zbornik: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije, Sarajevo.
12. Medić, D. (2002), *Osnove ekonomije*, Zagreb.
13. Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP), Sarajevo, 2003.
14. Stiglitz, J. (1998), *Beyond the Washington Consensus*, "Transition", vol. 9, No. 3, The World Bank.
15. Stiglitz (1998), *More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus*, The 998 WIDER Lecture, January 7, Helsinki.
16. Stojanov, D. (2003), *Understanding B & H Reform*, Serbia and Montenegro on the Road to the European Union, Beograd, Conference Proceedings.
17. Stojanov, D. (2000), *Ekonomija i podjela*, «Did», Sarajevo.
18. Stojanov, D. (2002), *Međunarodne finansije*, Ekonomski fakultet Sarajevo.
19. Stojanov, D. (1999), *The elements of an alternative development strategies for transition economies*, "Tranzicija", br. 2-3.